

Literární krajiny Martina Tomáška

Motto:

Přítomnou literárněvědnou knihou bych rád přispěl do rozvíjející se mezioborové diskuse o přírodně-kulturním prostoru, jehož jsme součástí.

(Martin Tomášek)

Martin Tomášek (*1969) je literárním historikem, literárním kritikem a vysokoškolským pedagogem. Vystudoval bohemistiku a filozofii na FF UP v Olomouci, několik let učil na gymnáziu, v současnosti působí jako odborný asistent na katedře české literatury a literární vědy FF OU, kde se badatelsky specializuje na dějiny české literatury 19. století a na didaktiku literatury. Je autorem práce *Labyrintem díla K.M. Čapka-Choda* (2006). Společně s prof. Janem Malurou uspořádali ostravská symposia zkoumající literární prostor, ze kterých vzešly monografie *Město* (2011), *Krajina* (2012) a *Příroda vs. industriál* (2016). Aktuálně je fascinován žánrem cestopisu, vztahem filmu a literatury, problematikou literárních učebnic a metodami výuky literatury. Pravidelně spolupracuje s Českým rozhlasem Vltava a nevládními organizacemi.

Publikace Martina Tomáška *Krajiny tvořené slovy*¹ je kompozičně rozčleněna na dvě části. První část je metodologická, literárněteoretická, druhá interpretační a analyzáční, ve které literární historik sleduje ztvárnění literární krajiny kanonickými i méně známými autory, a to od konce 18. do počátku 20. století. Autor v ediční poznámce knihy uvádí, že většina kapitol publikace je tvořena texty, jež byly v podobě tezí nejprve představeny na konferencích a sympoziích a následně publikovány ve sbornících.

V teoretickém úvodu nabízí Tomášek zamyšlení nad smyslovou percepcí světa, podstatou literárního ztvárnění prostoru i nad fenoménem krajiny. Tvůrce vychází zejména z odborných prací českých i světových filozofů a literárních vědců, jež reflektují obraz prostoru a krajiny. Můžeme připomenout *Poetiku prostoru* (1957) Gastona Bachelarda, v níž autor volí perspektivu fenomenologie a zaměřuje se „na fe-

¹ Martin Tomášek, *Krajiny tvořené slovy. K topologii české literatury devatenáctého století*, Ostrava: Nakladatelství Dokořán, Ostravská univerzita, 2016, 376 stran, 17 ilustrací, ISBN 978–80–7363–745–3, ISBN koeditora 978–80–7464–830–4.

nomenologické určení obrazů”, z domácích autorů vychází Martin Tomášek především z prací Daniely Hodrové, Jana Mukařovského, Karla Krejčího a Karla Hausenblase. V závěru úvodní kapitoly dochází k následujícímu zjištění. „Je-li krajina v díle, epickém či lyrickém, tematizována, stává se integrální součástí jeho významové výstavby, a tudíž bez ní nelze dílo vnímat jako kompletní” (s. 33).

Druhá část Tomáškovy knihy *Krajiny tvořené slovy* má charakter interpretační a analyzáční, metodologicky vychází z výše vzpomenutých odborných textů a je rozčleněna do šestnácti podkapitol. V první podkapitole, *Obrazy novočeské literární krajiny*, reflektuje Martin Tomášek umělecké ztvárnění literární krajiny v raně obrozenecké době, především v tvorbě Josefa Jungmanna, autorů sdružených kolem Václava Tháma a Antonína Jaroslava Puchmajera, dále v básnickém díle Miloty Zdirada Poláka, Josefa Lindy, Jána Kollára a v básnických textech RKZ. Ve druhé podkapitole se autor věnuje české společnosti a jižním Slovanům v perspektivách obrozeneckého cestopisu. Všimá si rostoucího protiněmeckého nacionalismu a podpory idey slovanské vzájemnosti, reflektuje tvorbu cestopisů, deníkových záznamů a korespondence publikovanou časopisecky a pocházející z pera Václava Svatopluka Štulce, Jana Zdeňka Veselého, Josefa Dobrovského, Václava Aloise Vinařického, Karla Hynka Máchy (*Deník na cestě do Itálie*), Karla Fritsche, Mořice Fialky a Václava Staňka. Cestopisem J. Kollára z roku 1843 (návštěva Mezimuří, Štýrsko, Horvatska a Pomoří) vstupuje dle M. Tomáška do českého písemnictví typ úvahového a filozofujícího cestopisu. „Zostřené vidění světa, jehož svorníkem je myšlenka slovanství, je zároveň provázeno silnými, čtenáře provokujícími emocemi” (s. 77), konstatuje autor knihy. Literární historik se ztotožňuje s názory Zdeňka Vašíčka a Miroslava Hrocha a dochází k závěrečné syntéze. „Kollárem prosazovaná ideologie národních krajin usilující propojit čas a prostor, dějiny a zemi, kořeny, krev a půdu se rodí z potřeby promítnout národ do prostoru a v podstatě potvrzuje chápání krajiny jako kulturního produktu” (s. 79).

Ve třetí podkapitole se Tomášek zastavuje u „Máchovy cesty k literární krajině”, ve čtvrté pak reflektuje Máchovo zobrazení krajiny v *Máji*. Krajinopisně laděné texty nalézá autor publikace v Máchově *Zápisníku* z roku 1833, v rukopisných *Anmerkungen* z let 1829–1831, považovaných za zlomek Máchova nejstaršího zápisníku, v *Deníku na cestě do Itálie* (1834), dále pak v pozdějších deníkových záznamech z roku 1835, v básni *Svatý Ivan* (1831) a v baladě *Syn mlynářův*, jejíž první verze byla s největší pravděpodobností inspirována baladou *Dcera mlynáře* Josefa Vlastimila Kamarýta z roku 1820. Na základě studia 3. svazku *Spisů* K. H. Máchy (*Literární zápisníky – Deníky – Dopisy*) z roku 1972 připomíná Martin Tomášek skutečnost, že v této edici nalézáme přírodně-krajinné partie vypsané z umělecké literatury, geograficky zaměřených textů a cestopisů. Současně se studiem literárních postupů se K. H. Mácha dle Tomáška věnoval úvahám o budoucích poutích. V závěru třetí podkapitoly autor konstatuje, že Máchou zpodobněná krajina „ať už toponymicky kon-

ketizovaná, nebo charakteru spíše obecného či symbolického, tvoří téměř obligátní východisko Máchova básnického textu” (s. 99).

V páté podkapitole se Tomášek zastavuje u historického vývoje reflexe Erbenovy krajiny, a to od 90. let 19. století. Vychází z komparace erbenovského a máchovského obrazu české krajiny, opírá se o tvrzení Arne Nováka, Jana Jakubce, Antonína Grunda, Romana Jakobsona, Františka Xavera Šaldy, Jana Mukafovského, Vojtěcha Jiráka i Felixe Vodičky. Martin Tomášek na základě studia prací s erbenovskou tematikou tvrdí, že K. J. Erben ve srovnání s K. H. Máchou inklinuje k *biedermeieru*, je ostražitý vůči přírodě. Svým důrazem na krajinopisný minimalismus nabízí čtenáři vytvoření představy, která dokonale souzní s charakterem české krajiny. V šesté podkapitole reflektuje Tomášek prozaické obrazy Šumavy z pera přírodovědce a lékaře (Jan Krejčí, Emanuel Purkyně, Josef Thomayer) i spisovatelů (Jan Neruda, Bohumil Havlas, Servác Heller, Eliška Krásnohorská, Karel Klostermann). Klostermannovi je věnována celá osmá podkapitola, v níž se autor knihy zabývá mytologickými aspekty literární krajiny v prozaických raných pracích. Výše vzpomnutí tvůrci vycházejí z kriticko-realistické poetiky a jejich texty jsou výrazem realistické estetiky, Klostermann je nahlížen jako „stvořitel šumavského genia loci”.

Těžištěm Tomáškovy zájmu v sedmé podkapitole je obraz krajiny ve fejetonistice Vítězslava Háška. Interpretuje a analyzuje Háškovu lyrickou *Cestopis na Oupor*, v němž básník vyjadřuje vztah ke své rodné krajině. Jednotu v textu tvoří láska a příroda, vidíme kontrast města a venkova. Novost cestopisného textu V. Háška spatřuje Martin Tomášek v poetickém a střízlivém obrazu Háškovy rodné krajiny a ve schopnosti „vyjádřit estetické uspokojení z míst kultivovaných člověkem i těch, která [...] dosud odolávají jeho vlivu. Hášek tím vystihl podstatu i kouzlo české venkovské krajiny spočívající v harmonickém smíru lidské a nelidské přírody” (s. 144). Dle literárního historika můžeme Háškovu *Oupor* zařadit „do kontextu proamerických textů inspirovaných chůzí. Přestože téměř zapomenut stal se nakonec [...] jedním ze zřídél české environmentální estetiky” (s. 147).

V deváté podkapitole Tomášek reflektuje cestování Německem v české literatuře 19. století. Tato tematika je demonstrována na textech Josefa Vojtěcha Sedláčka, Jána Kollára, Karola Kuzmányho, Ľudovíta Štúra, Jana Palackého, Jana Krejčího, Jaroslava Golla, Karla Adámka, Jana Nerudy, Josefa Wünsche, Josefa Štolby a Josefa Kořenského. Obraz valašské krajiny je demonstrován v desáté podkapitole, a to na dílech Josefa Heřmana Agapita Gallaše, Jana Erazima Vocla, Daniela Slobody, Antonína Vaška, rodilého Valacha Františka Bayera, Svatopluka Čecha, Františka Heretise, Františka Slámy a Metoděje Jahna.

V jedenácté podkapitole se autor knihy zastavuje u „mytické krajiny Zeyerova Vyšehradu”. Tomášek tvrdí, a s ním plně souhlasíme, že při četbě „Vyšehradu si zřetelně uvědomujeme, jak se v této skladbě mísí autorova pokora vůči přírodě s vlastenecky motivovanou touhou evokovat klíčové okamžiky národní prehisto-

rie, stejně jako se v ní setkává pohled novodobého humanisty s fascinací příběhy” (s. 199). Proto můžeme dílo Julia Zeyera považovat za novoromantické, i když dle Martina Tomáška Zeyerův Vyšehrad vychází „z básnickovy ambice připomenout bytostné spojení člověka s přírodou” (s. 211). Dvanáctá podkapitola je věnována krajinopisu Viléma Mrštíka. Literární historik reflektuje prozaikovo dílo žánrově – Mrštíkovy poznámky a postřehy, kratší prózy, cestopisné prózy a romány. Tomášek souhlasí s názorem Miloslava Hýska, že V. Mrštík byl výjimečným „malířem přírody, přírodních dojmů a nálad”, jenž ve svých pracích omezil dějovou složku na minimum. A současně přichází Tomášek se zcela novátorským pohledem na Viléma Mrštíka, když poznamenává:

Z hlediska dnešních snah o obnovu citlivosti vůči ne-lidské přírodě, od níž se vlivná část moderny snažila osvobodit, vytvářel Vilém Mrštík díky své výjimečné povaze již před více než stoletím texty nikoliv nepodobné těm, jimiž dnes ekologicky zaměřeni filozofové a antropologové iniciují obnovu toho základního, existenciálního vztahu člověka a přírody (s. 250–251).

Stejně bytostným krajinopiscem jako Vilém Mrštík byl Karel Václav Rais, jemuž je věnována patnáctá podkapitola. Obraz velkoměsta coby krajiny civilizace v tvorbě Karla Matěje Čapka-Choda je podán ve třinácté podkapitole.

Roli krajiny v tak zvané hraničářské próze je vymezena čtrnáctá podkapitola. Tomášek objasňuje pojem *hraničářská próza*. Jedná se o takové literární texty, jež umělecky zobrazují „pnutí na česko-jazykovém pomezí”. Ono směřování Tomášek interpretuje a analyzuje na pracích Karoliny Světlé, Svatopluka Čecha, Františka Heretise, Aloise Jiráka, Václava Beneše-Šumavského, Antala Staška, Otakara Červinky, Jana Klecandy a Antonína Nečásky. Pohled na přírodu i krajinu z pera autorů 90. let 19. století (Josef Karel Šlejhar, František Xaver Šalda) je reflektován v šestnácté podkapitole.

O knize *Krajiny tvořené slovy*, která vzešla z tvůrčí dílny literárního historika Martina Tomáška, můžeme konstatovat, že je novátorská a nadčasová. Texty svazku vedou čtenáře ke kritickému přemýšlení o vztahu člověka a přírody, o vztahu člověka a venkova, o vztahu člověka a města. Tomášek nepřináší jediný možný pohled na danou problematiku, sám si v procesu tvůrčího aktu ujasňuje, „co literární krajina vlastně je a jak jako součást konkrétního textu funguje” (s. 327). Recipient textu má tak jedinečnou možnost vstoupit do tvůrčího dialogu s autorem knihy. A to je velmi sympatické.

Publikace Martina Tomáška je mnohostranně inspirující. Můžeme ji doporučit nejen literárním vědcům, studentům filologických oborů, ale také filozofům, antropologům, přírodovědcům, ekologům a geografům.

Lukáš Průša, Ostrava